

Објављено уз благослов
Његове светости
патријарха српског

*С благословом
Патријарха српског
+ Милошеј*

СРПСКЕ СЛАВЕ И ПРАЗНИЦИ

I издање

Приредила Александра Голубовић

Издавач:

Вулкан издаваштво д.о.о., Господара Вучића 245, Београд
office@vulkani.rs, www.vulkani.rs

За издавача:

Мирослав Јосиповић, Ненад Атанасковић, Саша Петковић

Извршни уредник:

Дубравка Тришић

Уредник:

Александра Голубовић

Стручни сарадник – етнолог:

Др Весна Марјановић

Стручни сарадник – теолог:

Архимандрит Стефан Шарић, духовник манастира Рајиновац

Стручна редактура:

Љуба Рајевац

Лектура и коректура:

Срђан Јовановић

Дизајн корица:

Небојша Зорић

Дизајн и прелом књижног блока:

Stardust LAB
www.stardust.rs

Фотографије:

Драган Боснић

Захваљујемо се иконописном студију „Петар Билић“.

Илустрације:

Shutterstock, Wikimedia Commons

Штампа:

Вулкан штампарија, Војводе Степе 643а, Београд

Тираж:

3.000 примерака

© 2015 Вулкан издаваштво

ISBN 978-86-10-01499-0

CIP – Каталогизација у публикацији доступна је у
Народној библиотеци Србије, Београд
COBIS.SR-ID 217504524

СРПСКЕ СЛАВЕ И ПРАЗНИЦИ

ТЕМЕЉИ НАШЕ ТРАДИЦИЈЕ

 Izdavaštvo **vulkan**

Београд, 2015.

САДРЖАЈ

Предговор	9
Порекло славе.....	13
Славски обичаји	17
Традиција крсне славе	18
Припреме за славу	20
Славски обред	21
Позивање гостију.....	22
Гостопримство и даривање	22
Славски обредни предмети.....	25
Босиљак: српски цвет.....	27
Вино	27
Кољиво – славско жито	27
Икона	28
Кандило	29
Славски колач	29
Света водица	30
Свећа	30
Тамјан.....	31
Календарски преглед крсних слава и великих празника	33
Крсна имена и велики празници	38
Свети Игњатије Богоносац – Игњатијевдан.....	40
Бадњи дан	42
Божих	46
Свети архиђакон Стефан – Стевањдан	50
Обрезање Исуса Христа / Нова година / Мали Божић	52
Свети Василије Велики – Васиљевдан	56

Богојављење	58
Свети Јован Крститељ – Јовањдан	62
Свети Сава – Савиндан	66
Свети апостол Петар – Часне вериге	70
Свети Атанасије Велики – Чуминдан	72
Преподобни Максим Исповедник – Максимовдан	74
Света три јерарха	76
Свети мученик Трифун – Тривундан	78
Сретење Господње	80
Свети Симеон Богопримац	82
Свети мученик Харалампије	84
Свети Симеон Мироточиви	86
Свети Ћирило Словенски – Ћириловдан	88
Свети Теодор Тирон	90
Светих четрдесет мученика – Младенци	94
Свети Алексије човек Божји	98
Благовести	100
Свети Георгије – Ђурђевдан	104
Свети Марко – Марковдан	108
Свети Василије Острошки	112
Свети Јеремија – Јеремијиндан	116
Свети Јован Богослов	120
Свети Николај Мирликијски – Млади Свети Никола	122
Свети Ћирило и Методије	124
Свети цар Константин и царица Јелена	126
Свети апостоли Вартоломеј и Варнава	130
Свети Јелисеј – Јелисијевдан	134
Свети кнез Лазар / Видовдан	136
Рођење Светог Јована Крститеља – Ивањдан	140
Свети апостоли Петар и Павле – Петровдан	144
Свети Прокопије – Прокопијевдан	148
Свети арханђел Гаврило – Летњи Аранђеловдан	154
Света великомученица Марина – Огњена Марија	156
Свети пророк Илија – Илиндан	158
Света Марија Магдалина – Блага Марија	162

Преподобномученица Параскева – Трнова Петка	164
Свети Пантелија – Пантелијевдан	168
Преподобна мати Ангелина Српска	170
Свети мученици Макавеји	172
Пренос моштију Светог Стефана – Летњи Свети Стефан	174
Преображење Господње.....	176
Успење Пресвете Богородице – Велика Госпојина.....	180
Свети мученик Агатоник	184
Свети мученици Адријан и Наталија	186
Усековање главе Светог Јована Крститеља – Усечење	188
Пренос моштију Светог Александра Невског.....	192
Преподобни Симеон Столпник	194
Свети пророк Мојсије и Вавила Свештеномученик – Мојсеј и Вавила.....	196
Рођење Пресвете Богородице – Мала Госпојина.....	198
Свети Јоаким и Ана	200
Воздвижење Часног Крста – Крстовдан.....	202
Света мученица Софија и њене три кћерке – Вера, Нада и Љубав.....	206
Свети великомученик Јевстатије	208
Зачеће Светог Јована Крститеља.....	210
Свети Јован Богослов.....	212
Свети Киријак Отшелник / Михољдан	214
Покров Пресвете Богородице – Покровица	218
Свети апостол Тома – Томиндан.....	220
Свети мученици Сергије и Вакхо – Срђевдан	224
Преподобна мати Параскева – Света Петка	226
Свети апостол Лука – Лучиндан.....	230
Свети Прохор Пчињски	234
Свети апостол Јаков	236
Свети великомученик Димитрије – Митровдан	238
Свети Арсеније Сремац.....	240
Свети Аврамије Затвореник – Аврамијевдан.....	242
Свети Козма и Дамјан – Врачеви	244
Пренос моштију Светог великомученика Георгија – Ђурђиц.....	246
Свети арханђел Михаило – Аранђеловдан.....	248
Свети Стефан Дечански / Мратиндан.....	152

Свети великомученик Мина	254
Свети Јован Милостиви	256
Свети Јован Златоусти	258
Свети апостол Филип	260
Свети апостол и јеванђелист Матеј	262
Ваведење Пресвете Богородице	264
Света великомученица Екатерина	268
Свети свештеномученик Климент	270
Свети преподобни Алимпије Столпник – Алимпијевдан	272
Свети апостол Андреј Првозвани – Андрејевдан	274
Света великомученица Варвара – Вариндан	278
Свети преподобни Сава Освећени – Савица	282
Свети Николај Чудотворац – Никољдан	284
Свети Спиридон Чудотворац	288
Покретни празници	290
Лазарева субота – Врбица	292
Цвети	296
Велики петак	298
Ускрс	302
Вазнесење Господње – Спасовдан	308
Света тројица – Духови	312
Значај славе	315
Коришћена литература	318

ПРЕДГОВОР

Славе и празници сакупљени и представљени у овој књизи сведоче не само о духовности православног хабитуса српског народа већ и о сачуваној богатој народној култури до наших дана, манифестованој у народним обичајима, предањима, митовима и легендама, преношеној с колена на колена.

Празник је посебно време, свечани дан, или више дана, када се не ради у славу неког светитеља или се прославља неки важан догађај. У свим религијама света постоји потреба за слављењем одређених догађаја и личности, а самим тим и потреба за искораком из свакодневице. У том смислу, празник је одређен посебним понашањем духовне и материјалне природе, као и бинарним системима доброг/лошег, доброг/злог, светог/профаног. Многи облици народног понашања изграђени су као забране и табуи па се у празничном времену неке радње (рад, поступци) не допуштају или пак постају пожељне.

Срби се у великом проценту изјашњавају као православни хришћани, а православље се може посматрати на две равни – као православље прихваћено у народу и православље као догма Источне (византијске) православне цркве у којој Српска православна црква има своју духовну посебност. Православна црква ставила је одређен број претхришћанских веровања под своје окриље и дала им канонска тумачења, што се огледа нарочито у структури појединих календарских празника попут Божића, Ђурђевдана, па и Васкрса. Иако је увек био повезан с црквом као сакралним простором, српски народ је од самог почетка развоја хришћанства остао у сфери заједништва и под утицајем колективних неписаних правила успостављаних на локалним и ширим нивоима, са функцијом контроле и управљања контекстом мишљења и кодексима понашања. Православље прихваћено у народу делом произлази из народног схватања православља, тумачења *светосавља*, византијске литургије, па и хришћанства у целини. Свакодневни духовни живот у том смислу саздан је од одређених знакова и слика које се сврставају у обриси визуелног идентитета опште народне културе чији су корени свакако везани за аграрно-сточарске заједнице и руралне средине прошлих времена.

У традиционалној народној култури Срба зимско полугодиште рачунало се од Митровдана (26. октобар / 8. новембар) до Ђурђевдана (23. април / 6. мај), а летње полугодиште од Ђурђевдана до Митровдана. Оваква подела условљавала је у прошлости

укупно понашање сеоског човека, његово почетно – припремно деловање за обезбеђење сопствене егзистенције и егзистенције своје заједнице, али и мишљење које је било повезано са устаљеним веровањима вођеним наслеђеном обредном праксом. У току прве половине године религијска активност била је изражајнија, а самим тим и празнично богата, а привредна активност смањена, док се друга половина године одликовала израженом привредном активношћу, а смањеним религијским деловањем. Зимски период, према схватањима људи, третиран је као *тешко и критично време*, посебно временом између Божића (25. децембар / 7. јануар) и Богојављења (6/19. јануар). Тада се веровало да су и мртви у покрету, да „караконцуле, вештице, авети славе своје оргије“, што долази до изражаја посебно ноћу. У другом полугодшту ритуали су усмеравани ка заштити резултата „религијског“ понашања. Празнични црквени календар садржи *заповедне* и *обичне* празнике. Српска православна црква слави заповедне празнике као велике црквене празнике и они су у црквеном календару уписни црвеном бојом и прослављају се од једног до три дана. Обични празници светкују се један дан. Међутим, народ је појединим празницима, без обзира на то да ли их Црква обележава, дао назив *варовни дани*, верујући да су ти дани опасни и да на такве дане не треба радити, или пак да треба започети одређени посао. *ЗапRESHни дани*, према народном веровању, јесу они дани када није био допуштен никакав посао.

Природа је заузимала значајно место у разумевању стварности, па је, сходно томе, добила одлике човековог животног пута. У циклично схватање времена Срби су унели своје обичаје и ритуале с којима су комуницирали за време успостављених празника у линеарном и граничном времену. Иако је годишњи календар одређен хришћанским празницима, народни обичаји и светковине из претхришћанског периода сачували су латентне ритуале који су се развијали, модификовали и трансформисали сходно обрасцима понашања и настојањима да се друштвена стварност и све што је одређује схвати што разумније. Мноштво ритуала створено је и као паралелан одговор православљу, односно разумевању православља и успостављене хармоније у празничном времену.

У годишњем црквеном календару, који припада линеарном времену, наизменично се смењују свакодневица и празници. Празнике је могуће поделити на зимске, у којима Божић заузима централно место, пролећне са Васкрсом, летње са Ивањданом и Петровданом, те јесење с Малом Госпојином као главнијим празницима и у обичајном животу. У том смислу Божић није само празник рођења Исуса

Христа већ је и празник рођења „младог Бога“. Према веровањима, у светом времену, утицај предака је најјачи и народ је настојао да све што тада чини уради на прописан начин, будући да је то време повезивања „живих и мртвих сродника“, а веровало се да преци могу директно да утичу на егзистенцију.

До данас је сачувано испреплетено амбивалентно понашање карактеристично и за прославу Васкрса, највећег празника пролећног циклуса обичаја.

С једне стране, уз пост и молитве, Црква је регулисала време катарзе и очишћење од греха, док су се, с друге стране, народне светковине посвећене пролећу и рађању провлачиле симболично и више ради забаве (Бела недеља). Лазарева субота

и Велики петак јесу празници структурирани обредима потребним за кохезију заједница и означавање идентитета појединаца и колектива (окупљање око ватри пред кућом, терање змија лупањем, литија, посећивање гробова, бојење јаја и сл.).

За народ је Васкрс (Ускрс) празник којим се обележава не само победа живота над смрћу већ и буђење природе, па се сходно томе у прошлости магијским радњама утицало на плодност аграра и вегетације. У том контексту издвојени су елементи у народном прослављању Васкрса – вода, биље, ватра и јаје као клица живота. Осим култа природе, уочљив је и култ предака, нарочито у последњој седмици пред празник и недељу дана после, на Побусани понедељак (Ружичало или Кумачни понедељак).

Иако се у току лета у сваком погледу одвија смањена религијска активност, било је неопходно, у време када је Сунце у свом зениту (Ивањдан, Петровдан), исказати заједништво с природним силама, божанствима, а потом и с Богом (ватре, колективни ритуали с посебним бакљама – *лилама* и заједничка гозба) у чину жртве, очишћења и заштите.

Крсна, породична слава, светац, односно помен светом, религијски је и друштвени обичај распрострањен у српском народу. Српска православна црква је у дужем периоду с мање или више успеха настојала да створи јединствен образац крсне славе. Њен успех у томе

донекле се огледа и у садашњем односу према слави као искључиво српском православном обележју и црквено-народној православној свечаности. За данашњи облик крсне славе, према свему судећи,

од важности су реформе које су спроведене у Српској православној цркви у XIX веку, када су многи кодекси прилагођени поново створеној српској држави и окупљању народа под окриљем Цркве. Обичаји о празновању крсне славе развили су се као видне особености у култури Срба и постали легитимни означитељи у одређивању српског идентитета у односу на остале ентитете на Балкану. Крсна

слава светковала се више дана, почев од вечери пред дан посвећен одабраном светитељу, време које се у народу назива *навечерје* или *заслуг*, *заслуга*, дан посвећен одабраном светитељу, те други дан – *патерице*, *окриље славе*, трећи дан – *крила славе*. У неким срединама славило се и четвртог дана као друге патерице или *женска слава*. У прошлости се у народу прослављао и дан недељу дана по слави који се назива *лице славе* (нпр. Никољско лице).

Поред породичних крсних слава развијени су и други облици колективних слава. Црквене, храмовне славе празнују цркве, капеле, манастири и скитови на дан светитеља којем је храм посвећен, односно дан када је освећен и посвећен одабраном заштитнику. Заветине су славе појединих места, села, градова и светкују се колективно у спомен на неки догађај или у част светитеља који се сматра заштитником. У народу се чују и изрази *преслава*, *литије*, *крстоноше*, *молитва*, *обетина*. Као и за црквене славе, тако се и за ову славу сваке године бира домаћин, који припрема славски колач и жито, а после богослужења у цркви поворка (литија) народа са свештеником креће кроз насеље до *записа (миро)*, храстовог, церовог дрвета или дрвета неке дивље воћке (крушка), где свештеник чита молитву и урезује крст на дрвету. Често се код светог дрвета налази и камени крст. Заветине се најчешће славе од Ђурђевдана до Митровдана. Дани у којима се светкују заветине називају се *заветни дани*. У време одржавања храмовних, сеоских слава и заветина у пракси је било и одржавање сабора, касније вашара код храмова, који су трајали од једног до три дана.

Славе и празници са симболиком и структуром коју носе са собом, иако у савременом добу добијају и нови облик прослављања, у српском народу се поштују, одржавају и оживљавају сходно потребама времена, кодексу понашања и настојању очувања идентитета.

Др Весна Марјановић, етнолог

ПОРЕКЛО СЛАВЕ

Приликом насељавања Балкана у време опште сеобе Словена, Срби су заузели земље од реке Цетине до Бојане, и око Дунава на северу. Са собом су донели и пантеон словенских богова. Попут других народа, и стари Словени веровали су у постојање мноштва богова, међу којима су најпознатији: Перун, громовник за кога су мислили да бије громом и да са неба пушта кишу, снег и град, Дабог који обасјава земљу светлошћу својих зрака и чини да на земљи све расте и рађа, Стрибог који пушта ветар и олују и кажњава све грешне и непоштене људе, Усуд који одређује људску судбину, Давор, бог рата ког су призивали у ратним приликама, и најзад, Љељ и Лада, божанства младости, лепоте, љубави и миловања. На том путу насељавања Балканског полуострва, јужни Словени су, поред својих богова, затекли на новом подручју такође многобожачка веровања, те су с временом, у процесу мешања са затеченим народима, формирали и своја специфична веровања и божанства доњег и горњег света.

Веровали су да се богови морају умилостивити и приносили су им многобројне жртве у виду стоке, првих сезонских плодова, жита, јела и пића, и на тај начин се захваљивали на берићетној жетви, плодности, здрављу, као и сваком добру које им је од богова долазило.

У време примања хришћанства Срби су живели племенским животом. Племена су била подељена на веће и мање заједнице и породице. Постоји претпоставка да је свако племе и свака породица поред општих богова имала и свог племенског, домаћег бога који је чувао кућу од злих духова и помагао породици у свакодневном животу. Управо због тога многи научници сматрају да је порекло славе под утицајем римских кућних патрона лара заправо сећање на покојне претке, кућне заштитнике и порекло овог обичаја налазе у херојском култу код Грка и култу римских богова лара и пената.

Други истраживачи сматрају да је избор кућног заштитника, касније манифестованог у лику светитеља који се празновао у посебној светковини коју називамо крсна слава, настао као сећање на оног претка који је први примио хришћанску веру, односно на дан када је племе или породица крштена. Новокрштена породица у хришћанству за свог заштитника, према претпоставкама, узела је свеца на чији се дан крстила и њему се као Божјем посреднику молила и свечано га прослављала. Ово тумачење ближе је званичном црквеном тумачењу настанка крсне славе.

Док неки проучаваоци крсне славе код Срба у славским ритуалима виде елементе култа мртвих, анимистичког култа предака, „да би се њихове душе у пријатељству одржале са живим потомством“, други их повезују са прежигима аграрних култова и сматрају да се скоро сви трагови у славским обредима односе на култ плодности, а не на култ предака. Томе у прилог иде садржај већине здравица и молитви у којима преовлађује садржај усмерен ка обезбеђењу опште плодности. Приликом стављања колача на сито, пошто се пресече, односно ломи, те кад се ситом удара у надвратник, изговара се: „Нека је сита година да Бог да!“, или се узима густо сито да би пшеница боље рађала, уз речи: „Да је велегласна и берићетна година, Бог да поклони у људе и у стоку здравље, у дому и у пољу берићет и свако добро!“

Први поуздани историјски подаци о крсној слави у записима називају овај српски празник „памет светом“ и везују га за помен мртвих, односно за покој. Прослава светог имала је многе хришћанске елементе, с тим што се и даље обављала уз крвну жртву, а гозбе су се одржавале или у цркви или испред цркве. Оснивањем Жичке архиепископије 1219. године, Светосавска српска црква у свој реформаторски програм увела је и настојање да прослављање светог, крсног имена и давање подушја преобликује на тај начин да у што већој мери буде у духу и форми хришћанске бескрвне жртве. На тај начин је створена установа која је у границама Жичке архиепископије, касније Пећке патријаршије, добила национално обележје и сматрана је као искључиво српска, и то више национална него верска институција.

Значајну улогу у стварању крсне славе имао је Сава Немањић, јер је Српска црква под његовим утицајем забранила свештеницима да читају молитве стоји и живини, да примају те животиње у цркву, као и да учествују при народним гозбама које се приређују у спомен светих или за покој умрлих код цркава. Сви који су желели да принесу жртву у помен светих или умрлих морали су да у оквиру свога дома закољу и припреме месо животиње и изнесу га на трпезу пред госте. Само такву гозбу свештеник је могао благословити, и на тај начин уз јело и тај дом добити благослов.

Измештајући овај породични обичај у домове својих верника и допустивши свештеницима да благосиљају гозбе, Српска црква успела је да створи основу за

формирање посебног празника – крсне славе. Преношењем ритуала из цркве у породицу и задржавањем литургијских обредних радњи саображених духу хришћанства, слава није претворена у обичну породичну светковину, па можемо сматрати да је то почетак славе која се данас обележава.

Од тада се ова породична свечаност постепено развијала у религијском и црквеном правцу до данашњег облика. Разлике које можемо уочити у појединим крајевима не мењају суштину славе, већ је као израз снаге и богатства српског духа чине плодноснијом.

Данас крсна слава представља јасно конципиран обред који можемо сматрати једним од битнијих одлика српског националног идентитета, односно као неку духовну нит која нас повезује са прецима.

Крсна слава у основи представља комбинацију старобалканског обичаја заветовања божанству и општег хришћанског култа нарочитог заветовања разним светитељима. Крсна слава истовремено је религијски и друштвени празник породица које славе одређеног светитеља као свог заштитника. Сви обредни предмети за славу: свећа, хлеб, кољиво, вино и тамјан црквени су елементи. А обреди у кући, као што су ломљење колача и здравице, део су народних обичаја који данас имају и црквени карактер.

ГЛАВСКИ ОБИЧАЈИ

Ε

ΑΝΘ

ΑΕΥΤΕΡ

ТРАДИЦИЈА КРСНЕ СЛАВЕ

Крсна слава, кућна слава или крсно име јесте микроритуал, породични празник, који се прославља као религиозни празник код православног становништва у Србији у виду окупљања породице и гостију, уз одговарајуће ритуале и трпезу. Свака породица поседује свог светитеља, заштитника породице, али и куће. Преноси се с оца на сина. Сматра се да је посвећивање једном светитељу у току године допринело да се очува српски и православни идентитет.

У нашем народу је у појединим крајевима сачуван један леп обичај који се назива дворење славе. Наиме, домаћин, на дан славе, обучен у свечано одело, гологлав, ведар и расположен, дочекује госте и цео дан не седа из поштовања према светитељу којег тога дана слави, и који је главни гост у његовој кући, те он стоји пред њим као у цркви на молитви. Уколико је домаћин у познијим годинама, па стога физички није у стању да престоји цео дан, по његовом допуштењу славу двори неко од млађих мушкараца, син или унук. Он уједно брине о послуужењу и о распореду гостију, те о свему што доприноси да се гости осећају пријатно и расположено. Домаћин на исти начин испраћа госте, уз жељу да се наредне године поново састану у још бољем здрављу и расположењу.

До данас порекло славе у српском народу није потпуно научно разјашњено. С временом је православна црква установила црквени кодекс понашања приликом празновања, али упркос томе, у народу су сачувани, више на емотивном плану, бројни ритуали који одликују светковину и који дају низ другачијих елемената у структури празновања (присутност аграрних култова, бројна веровања у вези са кућним светитељем и сл.). Православна црква у слави види молитвено обраћање Богу преко свеца заштитника. Све то имплицира како је српски народ изграђивао паралелно, уз црквени кодекс понашања, и своју димензију светковања кућног

свеца као патрона, при чему је изражено све веће уверење да се слава носи с породицом уколико она напушта завичај.

Уколико синови живе са оцем под истим кровом, онда сви заједно светкују исту крсну славу. Међутим, када неко од синова заснује сопствену породицу, дакле, ожени се и више не живи у истој кући са оцем, он би онда требало да почне у свом дому славити крсну славу. Обичај налаже да син прве године када заснује самостално домаћинство ипак дође код оца на славу. Пошто се колач исече, отац из своје десне руке предаје сину једну четвртину колача, затим се пољубе и један другоме честитају славу, а отац сину пожели да са својом женом и децом, будућим унуцима и потомцима, дуго и у здрављу и добром расположењу прославља славу. Овим чином син од оца прима крсну славу. Син део колача носи кући, дели га са сопственом породицом, а већ наредне године почиње редовно да слави своју крсну славу.

ПРИПРЕМЕ ЗА СЛАВУ

Неколико дана пред славу укућани дома у коме се слави отпочињу припреме како би се слава што свечаније и што достојније дочекала. Кућа се распрема и сређује како би све било у најбољем реду и како би се пред госте изнело оно најбоље што укућани поседују. Домаћинство се подробно чисти, уређује се намештај и перу се и износе најсвечанији столњак и посуђе. Осим